

ОПШИРНА БИОГРАФИЈА МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

Момчило Настасијевић рођен је 23. септембра 1894. године у Горњем Милановцу, шумадијској вароши на јужним падинама Рудника. Варош је основана за владавине Александра Карађорђевића, 1854, када је по одлуци власти расељено оближње брдовито село Брусница. Међу пресељеним Брусничанима био је и отац Момчила Настасијевића, Никола, с мајком Михаилом. Изгледа да се расељавање и оснивање нове вароши налазило у извесној вези с династичком суревњивошћу између Карађорђевића и Обреновића, јер је у Брусници раније био настањен господар Милан, старији брат Милоша Обреновића, а код њега је у младости једно време боравио и сам Милош. У Брусници је заправо за време првог брака живела Милошева мајка Вишња. У почетку варош се звала Деспотовац, према омањој планинској реци која ту протиче (Деспотовица). Када је поново дошао на власт, Милош је Деспотовац крајем 60-их година преименовао у Милановац.

Становници Бруснице, касније Милановца, махом су били досељеници. Досељеници су и преци Момчила Настасијевића. Прадеда по оцу Лазар (хипокористик Љака) најстарији је предак о коме се нешто више зна. Родом из Призрена, где је изучио кујунџијски занат, он се стално настанио у варошици Подградец, са југозападне стране Охридског језера (сада у Албанији), недалеко од манастира Свети Наум. По избијању првог српског устанка врбује добровољце у охридском и призренском крају, и као четовођа стиже 1806. у помоћ Карађорђу Петровићу. Погинуо је у борбама за ослобођење Београда, код Стамбол-капије. Његов син Танасије (Таса), грађевинар и резбар, настанио се у Брусници, заједно са шуром Настасом Ђорђевићем, Охриђанином. За време мађарске буне 1848. године придружује се одредима војводе Стевана Книћанина, и од задобијене ране наскоро умире.

Шестогодишњи син Танасијев а отац Момчилов Никола Лазаревић сели се с мајком из Охрида у Брусницу. Одрастао је и грађевинарски занат изучио под окриљем ујака Настаса Ђорђевића. У знак захвалности одрекао се свог наследног презимена и од ујаковог имена начинио ново - Настасијевић. Мајстор Настас Ђорђевић саградио је 1862. године, по Милошевој наруџбини, горњомилановачку цркву, храм Свете Тројице. "Цркву направи у овој вароши", пише на његовоме надгробном камену у Горњем Милановцу. Обнављање старих и зидање нових цркава у Србији продужио је Никола Настасијевић. Обновио је Страцимирову задужбину у Чачку и сазидао цркве у Светозареву (Јагодини), Трстенику и Бресници крај Чачка.

Мајка Момчилова, Милица, родом је из Краљева (Карановца), кћи трговца и извозника Косте Јовановића и Јелене, родом Николић, из угледне београдске трговачке породице. Милица је за оно време добила високо образовање као васпитаница београдског девојачког института под управом Катарине Миловук. Милица и Никола Настасијевић имали су три кћери и четири сина. Момчило је по узрасту њихово треће дете: од њега су старији сестра Наталија и брат Живорад, а млађи браћа Светомир и Славомир, и сестре Даринка и Славка. Безбедно детињство у кући имућног грађевинара и предузимача - где су уз родитеље биле и обе бабе,

Охриђанка Михаила и Београђанка Јелена — протекло је без видљивијег потреса који би био запамћен. Неки ређи и необичнији доживљаји из раног детињства који се наводе у биографији Момчила Настасијевића углавном су преузети из његових приповедака, па је тешко судити о њиховој биографској поузданости будући да су књижевно транспоновани.

По сачуваним сведочанствима може се пратити ток школовања. Основну школу завршио је у Горњем Милановцу редовно, 1905. године. У Милановцу тада није било гимназије. Шест разреда гимназије, од 1905. до 1911, похађао је у Чачку. Прве четири године становао је код једне рођаке, у самом граду. Две последње у оближњем селу Прељине, где је његов отац градио мост на Чемерници. У Чачку је прележао тежи облик маларије. Његов први биограф, Милутин Деврња, сматра да му је то трајно нарушило здравље. Седми разред уписује у Крагујевцу септембра 1911, али већ почетком идуће године прелази у Београд. У Првој мушкој гимназији завршио је седми и осми разред, и са одличним успехом из готово свих предмета (као врло добар оцењен је из математике и немачког језика) положио испит зрелости августа 1913. Узроци преласка из једног града у други били су пре свега финансијски, како се то може закључити из једне дописнице коју је Момчило из Крагујевца послао сестри Даринки.

У октобру 1913. уписује се на београдски Филозофски факултет. На XII групу предмета: (а) француски језик с књижевношћу; (б) упоредна књижевност с теоријом књижевности; (в) класична књижевност. У Београду се заједно с Момчилом на школовању налазе сестре Наталија и Даринка, у изнајмљеном стану у Драгачевској улици 18. Старији брат Живорад добија прва јавна признања као сликар, и 1913. додељена му је стипендија за студијски боравак у Минхену. Захваљујући њему Момчило врло брзо почиње да упознаје београдски сликарски живот. Зближиће се, још као гимназијалац, и са Костом Миличевићем, пореклом из села Враца код Скадра. Необична појава овог сликара и боема, чији се живот трагично завршио, толико ће закупити младог Настасијевића да ће о њему написати први свој есеј, рану причу На одсуству, једну недовршену песму (све о годишњици смрти 1921), а увешће га и у своју прву драму Недозвани (сликар Мазулино).

Вест о Принциповом атентату на бечког престолонаследника - и потом објава рата Србији — затекла га је у родитељском дому. Податак да је лично познавао Гаврила Принципа свакако је занимљив. Давао му је, наиме, у Београду подуче из математике, а Принцип је подучавао млађу сестру Даринку из немачког језика. Све до краја 1914. није био регрутован. Када је почетком 1915. изашао на регрутацију, проглашен је за привремено неспособног. Већ и на основу фотографија може се, уосталом, закључити да је био ситног и слабашног тела, а по свему судећи и веома крхког здравља. Издвајала се једино глава, са веома бујном црном косом, заобљеним а високим челом, јаким орловским носом и тамним очима дубоког, с временом све продорнијег, помало и грозничавог погледа. Изразито благе црте на његовоме младалачком лицу касније су, и то нагло, добијале на оштрини.

Ратни окршаји крајем 1914. сасвим су се приближили Милановцу. У новембру је српска војска на падинама Рудника однела велику победу у колубарској или рудничкој бици. У затишју које је затим настало и трајало све до поткрај септембра 1915. Момчило Настасијевић је као добровољац обављао писарске послове у главној војној станици у Милановцу. Из овог времена потичу најранији његови сачувани радови: три песме и у виду дневника датирани Записи, унесени у четврту књигу ових Сабраних дела (одсад скраћено СД4). Када је крајем године почело повлачење српске војске, преко Косова према Албанији, за њом је кренула и милановачка војна станица. Пут им је, међутим, био пресечен у Косовској Митровици, па су се морали пешице враћати споредним путевима или беспућем, по зимском невремену, кријући се од аустроугарских војних патрола. Након месец дана лутања и бекства пред патролама Момчило је ушао у Краљево, али је у граду откривен, ухапшен и спроведен у Крагујевац. Из Крагујевца је усред дана успео да побегне и, преобучен у сеоско одело, врати се јануара 1916. у Милановац.

Целу 1916. провео је у кућном притвору. Била је то прилика да се поново врати читању, па и писању. Према неким сведочењима, у кући породице Настасијевић постојала је богата библиотека. Али она није сачувана. Несумњиво, за песника Настасијевића била је ово прва преломна година: у рукопису је остао прилично велики број песама и верзија у којима се може пратити окушавање у везаноме стиху, и највише у форми сонета. Сачуван је и један сонет на француском језику. Мала група од пет сонета насловљена је Сонети њој. Ко је "она", којој су упућени не само сонети него и добар део свих раних Настасијевићевих песама (1915—1921)? М. Деврња, који је изблиза познавао песника, тврди: "Једина љубав, дуга и постојана, коју је Момчило осећао према једној девојци, није била такве природе да би могла да изведе Момчила из његовог обичног начина живота" (Целокупна дела, књ. IX, 1939, стр. 79). Нешто више података дао је Ђ. Поповић у другој књизи Љубави српских песника (Ниш, 1978, стр. 153—165), и донео две фотографије Даринке Сретеновић из Милановца. Нешто млађа, можда две-три године, она је одрасла у суседству, у породици која се налазила у пословним (ортачким) односима са породицом Настасијевић. Младаљачка веза између Момчила и Даринке — о којој има мало поузданих сведочанстава, али се зато може пратити у раним песмама, у раној причи Свилени љубичасти конач, па најзад и у Госпи из трећег лирског круга и њеним верзијама — одржавана је и у Београду, где су обоје студирали на Филозофском факултету, све до наглог прекида фебруара 1921, када је Момчило, након дипломирања, постављен за привременог предметног наставника у Првој мушкој гимназији у Београду. Даринка се затим удала. Ако та "једина љубав, дуга и постојана", можда и није била "такве природе да би могла да изведе Момчила из његовог обичног начина живота", она је зато ипак била много дубља него што се мисли, и тек треба испитати колико је као биографска подлога значајна за разумевање мотива мртве драге и у поезији и у прози Настасијевићевеј.

Наредне, 1917. године, Момчило Настасијевић је по одлуци окупационих власти добио радно место у милановачкој месној команди. На том је послу остао све до октобра 1918, до одласка аустроугарске војске. Касније, у драми Господар-Младенова кћер, даће слику Милановца под окупацијом. Пошто је почетком 1916, највероватније од фебруара, почео мање-више редовно да уноси своја запажања и мисли у два џепна

нотеса (Сива бележница I, II у СД 4), може се за све ово време пратити у којим се основним правцима кретала његова унутарња заокупљеност. Зна се да је 1917—1918. готово у целини превео Ла Бријерове Карактере, мада тај превод ни до данас није објављен. Томе одговарају доста учестала скицирања појединих карактера и карактерних особина у дневничким забелешкама. Идући према крају 1918, сразмерно је све мање песама, али је зато више прича, које су остале у рукописима. Приче из 1917. тематски су везане за историју Милановца и живот у паланци. У извесном смислу, оне наговештавају Хронику моје вароши. Приче из 1918. сачуване су као мала рукописна збирка под насловом Приче (рукопис је описан у СД 3). Оне су ближе збирци Из тамног вилајета.

Фебруара 1919. одлази у Београд да настави студије. У једној од свезака забележио је: "Хиљаду девет стотина деветнаеста. Снежни јануар. Слобода у рушевинама. Грип. Живорад из Солуна преко Дубровника у Београд. Видети се после толико година и преживљених опасности могуће је ако се препешачи 120 км пута завејаног снегом. Другог средства нема. — Крај фебруара изузетно топао. Крећем са Светомиром преко Рудника, најкраћим путем." Током 1919. и 1920. на факултету је положио све испите. Дипломирао је 23. октобра 1920. Као студент изгледа да се највише дружио с Миланом Вујаклијом, лексикографом, и Николом Банашевићем, историчарем књижевности. Налазимо их и на заједничким фотографијама, из студентских дана. Мало је сачуваних књижевних радова из овог времена. Али зато има превода. Препевао је тринаест сонета из Хередијиних Трофеја. Било је то последње његово огледање у везаноме стиху и у строгој песничкој форми.

Као привремени предметни наставник од фебруара 1921. до јуна предаје у Првој мушкој гимназији. Од 6. јуна до 17. септембра налази се у Крагујевцу, на дослужењу војног рока (јер му је признато време које је провео у милановачкој војној станици) у XIX пешадијском пуку. Потом је у новембру постављен за суплента у истој гимназији. Само неколико песама и прича датирано је овом годином. А управо од 1921. у стану породице Настасијевић почињу музичка послеподнева недељом и празником. Породица се окупља у Београду већ 1920, у изнајмљеном стану у Ратарској улици 131. Сва четири брата научила су да свирају најмање на два музичка инструмента. Момчило је свирао флауту и виолончело. Он је заправо давао највише подстицаја за породично неговање музичке уметности. Када је, где и од кога стицао потребно знање, учио се музичкој вештини, о томе нема сигурних података. Зна се једино да је на флаути учио да свира 1904, на виолини 1905, а виолончелом је овладао у поратним годинама. Помиње се такође да се још као ђак чачанске гимназије огледао у компоновању мањих музичких састава. Заједно са својом браћом једно време је после рата био стални члан оркестра "Станковић" (свирао је виолончело), којим је најпре дириговао Петар Крстић, затим Иван Брезовшек, па Ловро Матачић.

Прву песму Настасијевић је објавио 1922, у јунском броју "Српског књижевног гласника". Била је то Бела песма, верзија Јасика. Исте године у "Мисли" излази приказ српског превода старофранцуског романа Тристан и Изолда. Сам ће касније, у једној аутобиографској белешци, написати да је "у књижевност ушао 1922". Ове године "скицирао је" и прву драму, Недозване, где се у средишту радње налазе један песник

(Никола) и један сликар (Мазулино). Заокупљеност послањем песника/уметника и његовом егзистенцијом још је очигледнија у есеју Неколико рефлексја из уметности, који је највероватније написан 1922. Уместо дневничког бележења разних опаски и мисли које је започео 1915, редовније наставио 1916, Настасијевић од 1922. саставља есејистичке текстове намењене објављивању, и у њима износи основне ставове из своје поетике.

Професорски испит полагао је у мају 1923, "по скраћеном програму". Положио га је једногласно, "одликујући се предавањима". Тиме је стекао право на звање професора коме је главни предмет француски, споредни српски језик. Министарство просвете доделило му је финансијска средства да у летњем распусту проведе два и по месеца у Паризу, ради усавршавања француског језика. Утиске са овог боравка опширно је изложио у извештају који је поднео у Друштву за живе језике и књижевности. Касније је објављен као путопис у часопису Богдана Поповића "Страни преглед". У Паризу је написао и неколико датираних верзија песама које ће ући у Пет лирских кругова. У Божићњем додатку београдских "Новости" објавио је прву приповетку - Причу о Незнанцу. Током године у часопису "Мисао" излазе још три, такође из будуће збирке Из тамног вилајета. Ако је претходна, 1922. година, најавила песника Настасијевића, у још већој је мери 1923. најавила приповедача.

Смрт најстарије сестре Наталије потресла је Момчила заједно са целом породицом Настасијевић: њој у помен — можда и о годишњици смрти — написаће песму Сестри у покоју. Живот у породици Настасијевић, онако како је описан у неким сећањима, помало опомиње на старе породичне заједнице. Оно што је донекле необично, бар за наше прилике, то је да се у средишту тог живота налазила уметност: музика, књижевност и сликарство, то је била непосредна преокупација четворо браће, а посредно, подржавајући их и помажући, саучествовали су родитељи и сестре. Музичко слепоподне, које је повремено одржавано празником и недељом, постепено се устаљује, проширује и прераста у редовне недељне уметничке састанке, на којима се не само музицира него и расправља о уметности и књижевности.

Недељни уметнички састанци у Ратарској 131 редовно се одржавају од 1924. И одржаваће се, у породици Настасијевић, све до почетка 1938. Круг посетилаца веома је широк. Од књижевника долазили су многи, а нешто чешће Станислав Винавер, Раде Драинац, Десимир Благојевић, Милош Црњански, Душан Матић, Растко Петровић, Павле Стефановић, Димитрије Митриновић, Миодраг М. Пешић, Драган Алексић, Божидар Ковачевић и Александар Видаковић. У музичком делу, осим браће Настасијевића, као пијанисти најчешће су суделовали Ружа Винавер (мајка Станислава Винавера), Бојана Јелача (млада, рано преминула пијанисткиња која је уживала особиту наклоност породице, посебно Момчилову) и Велизар Гођевац, али, за клавиром, и књижевници Станислав Винавер и Александар Видаковић.

Нема, на жалост, ближих описа како су изгледали ти састанци, који су обично трајали од шест после подне до поноћи, и о чему се све на њима расправљало, осим што су повремено читани књижевни радови. Момчило Настасијевић није узео учешћа ни у једној од учесталих књижевних полемика 20-их година, није припадао ниједној

књижевној групи, није следио програм ниједне школе, његов се глас и касније ретко чуо у јавном књижевном животу, па и тада је био углавном усамљен. Међутим, он је у породичноме дому све време с браћом одржавао једну врсту књижевног (уметничког) салона, можда најзначајнијег у међуратном Београду. Српској култури овај породични дом је дао: сликара Живорада, књижевника Момчила, музичара Светомира и писца историјских романа Славомира.

Септембра 1924. Момчило Настасијевић премештен је у Трећу мушку гимназију, а након месец дана добио је место професора у Четвртој мушкој гимназији, где је остао до краја живота. У тој су гимназији као професори радили, поред осталих, песници Милош Црњански и Душан Матић, проучавалац народне поезије Радосав Меденица, сликар Љуба Ивановић, теолог Радован Казимировић, историчар Васа Чубриловић, а и Момчилова најмлађа сестра Славка, професор математике. Предавања из књижевности и извештаји с екскурзија (објављени у СД4) пружају доста целовиту слику о Настасијевићу као гимназијском професору. Занимљив је утисак који је на једног од ученика оставила његова појава када је први пут ушао у ИВ разред школске 1925/6. године: "Сув, али лак и ведар, са каталогом попео се на катедру. Видели смо сви његову изразиту главу. Лице му је било кошчато, нос велики. Али из лица су зрачиле очи умиљате, топле, носећи и дубину и благод. Читав тај лик био је уоквирен великом, бујном косом. Његов глас је био мало шуштав, није био говорник, речи је доста тешко налазио, често је тражио израз којим је хтео нешто да окарактерише. И често му је рука правила покрет, ишла напред, као да хоће из простора да извуче ту реч што му је недостајала" (Миливоје Ристић, Успомене на Момчила Настасијевића, СКГ, нс, 1ЛП, бр.5 [1. март 1938], стр.337).

Приказ изложбе Боре Стевановића, штампан новембра 1924. у "Мисли", прва је Настасијевићева ликовна критика. Ликовну критику, жанровски дисциплиновано и стручно, писаће повремено све до 1930. И прву драму, Недозване, штампао је 1924, у "Раскрсници" (у јулском броју и двоброју за август и септембар). При крају године, у децембарском броју "Мисли", излази есеј Белешке за апсолутну поезију, у коме први пут целовито образлаже своје особито разумевање поезије, заправо излаже своју експлицитну поетику.

Луксузно опремљен, четвороброј часописа "Покрет" за фебруар 1925. донео је на првим странама Запис о даровима моје рођаке Марије. Уредништво часописа (власник и уредник Мирко Цветков) пропратило је приповетку опширним и веома крупним, несуздржаним похвалама. Гест редак колико и необичан за једну "политичку, књижевну и привредну" ревију. Сама по себи иначе прелепа, приповетка је уз овакву публикацију први пут скренула пажњу ширег књижевног круга на Настасијевићево име. Уз то су исте године изашле још три приповетке — Сан брата без ноге, Спомен о Радојци и О чика Јанку — такође из будуће збирке Из тамног вилајета. Најзад, "Покрет" је у мају донео још једну приповетку, Како се сазда наша богомоља, с наднасловом који је најавио другу збирку: Из Хронике моје вароши. Несумњиво, тек је ове, 1925. године, већ тридесетогодишњи писац изашао на глас као даровити приповедач у новој, поратној српској књижевности.

Од 2. до 8. маја 1925. Настасијевић учествује у екскурзији ученика и професора Четврте мушке гимназије, возом од Београда преко Босанског Брода и Сарајева у Дубровник и, назад, од Дубровника преко Сарајева и Ужица у Београд. У сличној екскурзији учествује и наредне, 1926. године, од 1. до 10. маја, такође возом: Београд, Загреб, Сушак, Шибеник, Сплит, Плитвичка језера, Бихаћ, Суња, Београд. Са обе екскурзије написао је опширне извештаје, сличне извештају о боравку у Паризу.

Почетком 1927. излази, у "Модерној библиотеци" С. Б. Цвијановића, прва Настасијевићева књига: Из тамног вилајета. Има широк одјек и леп пријем код књижевне критике. Средином године оцењивачки одбор — који су чинили Богдан Поповић (председник), Милан Богдановић. Миодраг Ибровац, Светислав Петровић и Тодор Манојловић — саопштава да је књижевна награда удружења "Цвијета Зузорић" за 1926. годину додељена Момчилу Настасијевићу за Запис о даровима моје рођаке Марије. Награда је износила 400 динара. Код истог издавача, такође 1927, излази друга књига: музичка драма Међулушко благо. Музику је компоновао Светомир Настасијевић. Ликовно решење корица ове као и претходне књиге дао је Живорад Настасијевић. Критике су биле нешто ређе, што је и разумљиво с обзиром на жанр, али повољне. Исидора Секулић је у "Српском књижевном гласнику" објавила надахнут приказ. Београдска опера, међутим, одбија да изводи ову музичку драму, као што је и Народно позориште одбило понуђени текст Недозваних.

У аутобиографској белешци штампаној 1927. у фебруарској свесци "Књижевног севера" Настасијевић за себе каже: "Ретко се осмели да напише песму (зато их је мало и дао), јер осећа да би се то музички дало и чистије и дубље изразити." Необично велики број сачуваних верзија потврђује да је песме писао напорно и полако, верујући да се у стиху и строфи, ослобођеним од споља наметнутих метричких канона, поново могу васпоставити они ритмичко-интонациони обрасци који се у матерњем језику и народном мелосу одискона чувају. Од 1922. до краја 1927. објавио је двадесетак песама које ће махом, и са дорадама, ући у Пет лирских кругова.

С ученицима VII разреда и колегама Страхињом Дамњановићем и Радованом Казимировићем борави, на екскурзији, у Грчкој од 12. до 21. априла 1928. Био је то други и последњи Настасијевићев боравак у иностранству. После Солуна, због обустављене пловидбе од Великог петка до трећег дана Васкрса, није се могло отићи на Свету Гору, па је зато продужен боравак у Атини. Вратили су се у Београд преко Скопља. У извештају који је по већ устаљеном обичају написао Настасијевић је изнео и неколико утисака о тлу у нашим најјужнијим крајевима. Никада није био ближе завичају својих предака.

Као двадесет пета књига у едицији "1000 најлепших новела", у Загребу излази 1928. године Запис о даровима моје рођаке Марије. У априлу Настасијевић даје интервју Десимиру Благојевићу о Београду и београдском роману, с најавом да ће Хронику моје вароши "по свој прилици издати београдски књижар С. Б. Цвијановић". Збирка је у једној верзији већ могла бити припремљена за штампу; претежна већина приповедака објављена је у периодици. Али је С. Б. Цвијановић неће издати, и преостаће још која година рада на необјављеном рукопису.

Породица Настасијевић сели се у пролеће 1929. из Ратарске улице у Коче Капетана 36. У овом се стану кратко задржава. Почетком 1930. опет се сели. Сада у Молерову улицу 9. Стан у Молеровој био је врло простран и прикладан за недељне уметничке састанке, с музичким програмом. Књижевни углед Момчила Настасијевића и даље је у успону. Марта 1929. "Српски књижевни гласник" доноси један од најбољих његових есеја За матерњу мелодију. У њему је најближе одређен однос језика, музике и поезије, важан нарочито за разумевање Пет лирских кругова. Следеће, 1930. године, у разговору који је Десимир Благојевић објавио у "Правди" под насловом Књижевност у диференцирању, Настасијевић први пут истиче "технику израза" доводећи је у везу с "нејасноћом" код новијих песника. Излази и нова верзија драме Недозвани, коју је штампао цетињски часопис "Записи". Текст је из часописа сепариран и као књига укоричен у малом броју примерака.

Цетињски "Записи" штампају 1931. на исти начин и другу драму, Господар-Младенову кћер. Објављена је први пут. Али се по сачуваним плановима и скицама види да је замишљена врло рано. Драма о Младеновој породици је, шта-више, можда и део најраније Настасијевићеве замисли да напише драмски текст. Ова година донела је и непријатности које ће он, очигледно, болно доживети. Позоришта су одбијала његове драме. А када је тек основано Академско позориште премијерно извело Недозване на позорници "Мањежа" (на Врачару), 20. јуна 1931, критичари у "Правди" и "Политици", најутицајнијим листовима, дали су негативне оцене не толико позоришне представе колико драмског текста. Настасијевић је јавно, и нимало срећно, устао у одбрану свог дела. Друга непријатност дошла је из Српске књижевне задруге: рукопис Хронике моје вароши, понуђен за библиотеку "Савременик", рецензент Живко Милићевић оценио је крајње оштро, одричући му сваку вредност. Књига је тако и остала необјављена за пишчева живота.

Изгубивши веру у издаваче (којима се, изгледа, више није ни обраћао), Настасијевић је 1932. сам, из својих средстава, објавио Пет лирских кругова. Према неким подацима, који се нису могли проверити, и две раније објављене књиге код С. Б. Цвијановића штампане су о ауторовом трошку. Премда углавном повољна, критика је суздржано дочекала Пет лирских кругова, с извесном прећутном недоумицом; пријем на који је наишла књига приповедака више се неће поновити. А у припреми су већ била два нова лирска круга. Епитаф, прву песму из круга Магновења, донео је "Српски књижевни гласник" у августовском броју. Касније ће, из године у годину, у периодици излазити остале песме.

Последњу приповетку Настасијевић је објавио 1933, у фебруарском броју "Српског књижевног гласника". Био је то Наход, из рукописне збирке Хроника моје вароши. Необична проза, за коју се није могао наћи издавач, привукла је, због свог особитог језика, пажњу најауторитативнијег лингвиста — Александра Белића. Он је у деветој свесци тек покренутог часописа "Наш језик" у суштини оптужио Настасијевића за кварење српског језика.

Неспоразум с критиком, нарочито позоришном, не смањује се, него увећава. Двадесет петог јуна 1934. аматерска позоришна труппа премијерно изводи Господар-Младенову кћер на позорници Коларчеве задужбине. Већина београдских позоришних критичара даје оштру, негативну оцену драме. Настасијевић се ни овог пута није суздржао да им не одговори, с извесном иронијом из које избија горчина. У овој години излазе два нова есеја, За хуманизацију музике и У одбрану човека, али је он поглавито закупањен драмом: ради на музичкој драми Ђурађ Бранковић, а по свему судећи и на драми Код "Вечите славине".

Већ у јануару 1935. "Народна одбрана" почиње да објављује Ђурђа Бранковића. У четири броја изашла су три чина. Четврти није објављен у периодици, а пети тек 1937. Ђурађ Бранковић, очигледно, није завршен 1935. Али је зато завршена драма Код "Вечите славине". Настасијевић редовно сарађује у "Народној одбрани". А по чланцима које објављује — У одбрану књижевног стваралаштва, Драмско стваралаштво и позориште код нас, У тражењу себе — види се да је та сарадња повезана с изношењем извесног програма око кога би се окупили писци и уметници којима је стало до наших изворних књижевно-уметничких и духовних вредности. Био је то први и једини Настасијевићев покушај да узме активног учешћа у књижевном животу.

Сарадња у "Народној одбрани" убрзо се, међутим, прекида, заједно са променом у редакцији листа. Од 1936. Настасијевић сарађује у "Хришћанској мисли". Објавио је ту есеј Религиозно осмишљење уметности и препев Слово љубави деспота Стефана Лазаревића. Претежан део песама из последња два круга, Магновења и Одјека, изашао је у претходној и овој години. Највише у "Српском књижевном гласнику".

На Ђурђевдан, 6. маја 1936, Настасијевић се изненада разболео. С почетка је лежао код куће, без праве дијагнозе. После седамнаест дана смештен је у Општој државној болници, на инфективном одељењу, код проф. Косте Тодоровића. Ту је остао једанаест дана, а онда је пребачен на друго интерно одељење, код проф. Радосављевића. Узрок болести није установљен. Пред крај јуна почео се неочекивано опорављати. Болницу је напустио о Видовдану. Колико је болест била озбиљна види се и из извештаја директора Четврте мушке гимназије Миодрага Ристића, послатог 16. јула Министарству просвете (извештаји се чувају у Архиву Југославије: 66—20). "Болест је", пише он, "била таква да је било тренутака када се морала губити свака нада да ће г. Настасијевић остати у животу. Међутим, дужност је учинити све што је могућно да г. Настасијевић дође у могућност да остане у животу."

После видовданских празника, заједно с породицом, одлази у Горњи Милановац, где проводи лето. Боравак у Милановцу донео је побољшање. Али се из новог, септембарског извештаја М. Ристића може закључити да се болест само примирила: "Стање здравља г. Настасијевића и данас је прилично непоуздано." Предлог да оде на дужи одмор и опоравак у неком планинском месту Настасијевић одбија. У школи му је смањена норма на четири часа недељно.

Породица Настасијевић сели се 1937. из Молерове улице у Александра Ненадовића 36. Послеподневни састанци недељом и празником одржавају се током целе године. Како сведочи Ксенија Атанасијевић, последњих месеци Момчило Настасијевић је ужем кругу писаца из рукописа читао драму Код "Вечите славине". Иако је рукопис давно био завршен, он је очигледно и даље радио на њему. Сачуван је допис од четвртог октобра којим чланови Драмског студија предлажу управнику Народног позоришта да се у репертоар унесе драма Код "Вечите славине". Изгледа да је Настасијевић управо тада исписао текст драме по улогама, засебно за сваки лик. Навео је и имена глумаца. Али је Народно позориште и овог пута одустало, до краја оставши доследно у одбијању свега што је он у више наврата, упорно нудио.

У августу "Хришћанска мисао" доноси последњи, пети чин драме Ђурађ Бранковић. У октобру последњу песму, Он, објављује исти часопис који је пре петнаест година објавио и прву — "Српски књижевни гласник". Размак од петнаест година сарадње поклопио се са петнаест година деловања у међуратној српској књижевности, колико је судбински било одређено Момчилу Настасијевићу.

Почетком 1938. поново се разболео: 18. јануара није отишао у Четврту мушку гимназију да одржи часове. Под високом температуром лежао је код куће дванаест дана. Кад је температура опала, пулс је показао да срце посустаје. Пренет је у Општу државну болницу, да би био под сталном контролом проф. Радосављевића и проф. Тодоровића. Узрок болести до краја није установљен. По поноћи, лицем на суботу, 13. фебруара, преминуо је Момчило Настасијевић, не напунивши ни четрдесет четири године. Сахрањен је у недељу, 14. фебруара, на Новом гробљу у Београду.

САБРАНА ДЕЛА — ЕСЕЈИ, БЕЛЕШКЕ, МИСЛИ

Приредио Новица Петковић

Дечије новине; Српска књижевна задруга

Београд, 1991

Сигнатура: II-399681-04

Збирка књига и рукописа Момчила Настасијевића (1894—1938)

Дигитална Народна библиотека Србије